

Wyrok z dnia 17 marca 2005 r.

III PK 101/04

Prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu trwałego uszczerbku na zdrowiu doznanego przez osobę prowadzącą działalność gospodarczą, która uległa wypadkowi w związku z tą działalnością po dniu 31 grudnia 1998 r., lecz zmarła przed dniem 1 stycznia 2003 r., nie przysługuje jej następcom prawnym (art. 47 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz.U. Nr 199, poz. 1673 ze zm.).

Przewodniczący SSN Andrzej Wróbel, Sędziowie SN: Zbigniew Myszkowski, Maria Tyszel (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 17 marca 2005 r. sprawy z odwołania Ireny C., Macieja C., Mirosława C., Joanny C. i Magdaleny C. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w S. o prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy, na skutek kasacji organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach z dnia 20 października 2004 r. [...]

z m i e n i ł zaskarżony wyrok oraz poprzedzający go wyrok Sądu Rejonowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach z dnia 16 lipca 2004 r. [...] i oddalił odwołanie wnioskodawców od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w S. z dnia 1 września i 26 listopada 2003 r.

U z a s a d n i e n i e

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Siedlcach odmówił przyznania prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku Zygmunta C., jakiemu uległ w dniu 13 maja 1999 r. przy wykonywaniu pozarolniczej działalności gospodarczej: decyzją z dnia 1 września 2003 r. jego żonie Irenie C., a decyzją z dnia 26 listopada 2003 r. jego dzieciom - Maciejowi, Mirosławowi, Joannie i Magdalenie C., po-

nieważ lekarz orzecznik stwierdził, że śmierć ubezpieczonego w dniu 7 grudnia 2000 r. nie miała związku z tym wypadkiem. Po rozpoznaniu odwołania wnioskodawców (od obydwu decyzji) Sąd Rejonowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach wyrokiem z dnia 16 lipca 2004 r. [...] zmienił zaskarżone decyzje, zasądził na rzecz odwołujących się kwotę 37.400 zł tytułem jednorazowego odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu, jakiego Zygmunt C. doznał w wyniku wypadku z dnia 13 maja 1999 r.

Wyrok ten zapadł w następujących okolicznościach faktycznych. Zygmunt C., który od 1996 r. prowadził działalność gospodarczą, udał się w dniu 12 maja 1999 r., w ramach tej działalności w podróż służbową do Holandii, podczas której 13 maja 1999 r., w wyniku kolizji drogowej doznał szeregu obrażeń ciała. W karcie wypadku sporządzonej 12 sierpnia 1999 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w S. uznał zdarzenie z dnia 13 maja 1999 r. za wypadek przy wykonywaniu rzemiosła, nie stwierdziwszy przy tym naruszenia przez ubezpieczonego przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia, ani też przyczynienia się do powstania wypadku, natomiast decyzją z dnia 6 września 1999 r. odmówił Zygmuntovi C. prawa do jednorazowego odszkodowania, podnosząc, iż przepisy obowiązującej wówczas ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (jednolity tekst: Dz.U. 1983 r. Nr 30, poz. 144 ze zm.) nie przewidywały prawa osób prowadzących działalność gospodarczą do jednorazowego odszkodowania. Na skutek odwołania od tej decyzji Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach wyrokiem z dnia 10 sierpnia 2000 r. [...] zmienił zaskarżoną decyzję i zasądził na rzecz Zygmunta C. kwotę 35.616 zł tytułem jednorazowego odszkodowania za 96% uszczerbku na zdrowiu, jakiego doznał on w związku z tym wypadkiem. Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie, po rozpoznaniu apelacji organu rentowego, wyrokiem dnia 17 listopada 2000 r. [...], zmienił zaskarżony wyrok i oddalił w całości odwołanie Zygmunta C., uznając, że istniejący stan prawny nie przewiduje prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu w związku z wypadkiem przy pracy osób prowadzących działalność gospodarczą. Wyrok ten zaskarżył kasacją wnioskodawca. Wobec jego śmierci w dniu 7 grudnia 2000 r., w spór wstąpili jego żona i dzieci. Kasację wnioskodawcy Sąd Najwyższy odrzucił postanowieniem z dnia 4 lutego 2002 r., II UKN 153/01.

W dniu 1 kwietnia 2003 r. spadkobiercy Zygmunta C. (żona Irena C. i wymienione wyżej dzieci) wystąpili na zasadzie art. 47 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. Nr 199, poz. 1673 ze zm., zwanej dalej ustawą wypadkową) do organu rentowego z wnioskiem o wypłatę im jednorazowego odszkodowania przysługującego Zygmuntovi C. z tytułu wypadku z dnia 13 maja 1999 r.

Sąd Rejonowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach, zmieniając w całości wskazanym wyżej wyrokiem z dnia 16 lipca 2004 r. decyzje organu rentowego, zaskarżone w rozpoznawanej sprawie, zasądził na rzecz odwołujących się jednorazowe odszkodowanie za doznany przez Zygmunta C. 100% uszczerbek na zdrowiu wskutek wypadku przy prowadzeniu pozarolniczej działalności w dniu 13 maja 1999 r. Sąd ten uznał, że żądanie wnioskodawców jest uzasadnione ponieważ znajduje oparcie w art. 47 ustawy wypadkowej. Przepis ten zrównał sytuację prawną osób prowadzących działalność gospodarczą z pracownikami w zakresie prawa do jednorazowego odszkodowania. Wypadek Zygmunta C. miał miejsce w okresie objętym ustawą, czyli pomiędzy dniem 31 grudnia 1998 r., a przed wejściem jej w życie 1 stycznia 2003 r. Wniosek został złożony w terminie przewidzianym ustawą, a na koncie wnioskodawcy nie było zaległości w opłacaniu składek ubezpieczeniowych. Sąd Rejonowy stanął na stanowisku, iż spadkobiercy mogą na zasadzie art. 922 § 1 k.c. dochodzić od organu rentowego roszczeń z tytułu jednorazowego odszkodowania, jakie przysługiwałoby poszkodowanemu, gdyby żył. Wnioskodawcy występując z wnioskiem o jednorazowe odszkodowanie za stały i długotrwały uszczerbek na zdrowiu, jakiego doznał Zygmunt C., wyłącznie jako spadkobiercy realizowali uprawnienie, którego nie zdążył zrealizować sam poszkodowany. W ocenie Sądu Rejonowego, uprawnienie do świadczenia, którego nie uzyskał poszkodowany z uwagi na zgon, przysługuje również spadkobiercom jako świadczenie niezrealizowane na zasadzie art. 136 § 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm., zwanej dalej ustawą o FUS) w związku z art. 58 ustawy wypadkowej.

Rozpatrując sprawę na skutek apelacji organu rentowego, Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Siedlcach w wyroku z dnia 20 października 2004 r. [...] podzielił argumenty organu rentowego zawarte w apelacji, iż w sprawie nie istniały podstawy do zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego. Jednak, zdaniem Sądu drugiej instancji, nie miało to wpływu na wynik rozstrzygnięcia ponieważ -

na zasadzie art. 136 ustawy o FUS w związku z odesłaniem art. 58 ustawy wypadkowej - rodzina zmarłego może żądać jednorazowego odszkodowania za doznany skutek wypadku przy pracy stały bądź długotrwały uszczerbek na zdrowiu. W ocenie Sądu Okręgowego, art. 47 ustawy wypadkowej nie zawęża kręgu osób uprawnionych do występowania z wnioskiem o jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku przy pracy wyłącznie do osoby poszkodowanej.

Kasację od wyroku Sądu drugiej instancji złożył Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Siedlcach, wnosząc o jego uchylenie w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Siedlcach. Podstawę kasacji stanowił zarzut naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 136 ust. 1 i 2 ustawy o FUS w związku z art. 58 ustawy wypadkowej przez przyjęcie, że przepis ten pozwala spadkobiercom domagać się ustalenia praw należnych zmarłemu ubezpieczonemu, a nie wyłącznie - realizacji praw, które ubezpieczony za życia nabył, bądź o które wystąpił za życia. Zarzucił też błędną wykładnię art. 47 ust. 1 w związku z art. 6 ust. 1 pkt 4 i 5 ustawy wypadkowej przez przyjęcie, że przepis ten „w żaden sposób nie zawęża kręgu osób uprawnionych do występowania z wnioskiem o jednorazowe odszkodowanie”. Jako okoliczność uzasadniającą rozpoznanie kasacji pełnomocnik organu rentowego wskazał istnienie istotnego zagadnienia prawnego oraz potrzebę wykładni wyżej powołanych przepisów budzących wątpliwości i wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosownie do art. 393¹¹ § 1 k.p.c., Sąd Najwyższy rozpoznaje sprawę w granicach kasacji, a granice te wyznaczają przytoczone w niej podstawy skonkretyzowane zarzutami, ich uzasadnieniem oraz jej wnioskami. Podniesiony w kasacji zarzut naruszenia zaskarżonym wyrokiem art. 136 ust. 1 i 2 ustawy o FUS w związku z art. 58 ustawy wypadkowej jest zasadny. Przepis art. 136 ustawy o FUS dotyczy tylko takiej sytuacji, w której osoba uprawniona do uzyskania świadczenia z ubezpieczenia społecznego przed swoją śmiercią złożyła stosowny wniosek do organu rentowego, a do chwili śmierci nie wydano jeszcze decyzji w sprawie wnioskowanego świadczenia, bądź też, gdy decyzja ta została co prawda wydana, lecz świadczenie nie zostało jeszcze wypłacone do rąk ubezpieczonego. Wówczas, wymienieni w tym przepisie

następcy prawni ubezpieczonego mają prawo udziału w dalszej części postępowania w sprawie przyznania świadczenia, o ile decyzja nie została jeszcze wydana; jeśli zaś decyzję taką wydano, to ustalone decyzją świadczenie należy im wypłacić za okres od dnia ustalonego w decyzji do dnia śmierci ubezpieczonego. Sąd Najwyższy w swoim dotychczasowym orzecznictwie, jeszcze w poprzednio obowiązującym, lecz w tym zakresie w takim samym stanie prawnym, podkreślał, że w sytuacji gdy „uprawniony do świadczeń emerytalno-rentowych nie zgłosił wniosku o ich przyznanie, to członkowie rodziny pozostałej po jego śmierci nie mogą - bez względu na przyczynę braku takiego wniosku - domagać się wypłacenia im świadczeń należnych uprawnionemu" (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 1997 r., II UKN 77/97, OSNAPiUS 1998 nr 2, poz. 55).

Zagadnienie wzajemnego stosunku przepisu dotyczącego następstwa prawnego w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych i prawa spadkowego od wielu lat nie budziło kontrowersji, ani w praktyce i orzecznictwie sądowym, ani też w doktrynie. Z uwagi jednak na poglądy wyrażane w rozpatrywanej sprawie Sąd Najwyższy przypomina, że aktualnie obowiązujący art. 136 ustawy w FUS jest w stosunku do prawa spadkowego przepisem szczególnym, a więc wyklucza możliwość stosowania tego prawa. Prawo do świadczeń z zakresu ubezpieczenia (zabezpieczenia) społecznego jest prawem osobistym, nie wchodzącym w skład masy spadkowej. Roszczenie o świadczenie przysługujące z tego tytułu wygasa wraz ze śmiercią uprawnionego. Stanowisko Sądu Okręgowego, że w sprawie odpowiednie zastosowanie ma, stosownie do art. 58 ustawy wypadkowej - art. 136 ustawy o FUS jest nietrafne. Podkreślić należy, że przepis ten w ust. 2 (pominiętym w rozważaniach zaskarżonego wyroku) jednoznacznie stanowi, że osoby wymienione w ust. 1 (czyli następcy prawni) mają prawo do udziału w dalszym prowadzeniu postępowania o świadczenia, nieukończonego wskutek śmierci osoby, która o te świadczenia wystąpiła." Jest to wyraźne i jednoznaczne zakreślenie granic następstwa prawnego. Przepis ten pozwalający na realizację w tych granicach prawa osobistego, wygasłego ze śmiercią uprawnionego, jest przepisem szczególnym, którego wykładnia rozszerzająca jest niedopuszczalna.

Odnosząc przedstawione powyżej rozważania do sytuacji będącej przedmiotem analizy Sądu Okręgowego, który wydał zaskarżony kasacją wyrok, trzeba podkreślić, że art. 136 ustawy o FUS miał zastosowanie jedynie przy rozpoznawaniu sprawy, jaka zakończyła się wydaniem wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia

17 listopada 2000 r. [...], gdyż tamto postępowanie zostało zainicjowane wnioskiem zmarłego Zygmunta C. W sytuacji zaś, złożenia wniosku do organu rentowego przez członków rodziny zmarłego, dyspozycja art. 136 ustawy o FUS nie może i nie mogła znaleźć zastosowania, zatem powołanie się przez Sąd Okręgowy na ten przepis w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku było ewidentnie błędne.

Błędny też jest zaprezentowany w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku pogląd Sądu, że dostosowanie art. 136 ustawy o FUS „do szczególnej sytuacji prawnej wynikającej z treści art. 47 ustawy z dnia 30 października 2002 r. (...) pozwala na stwierdzenie, że Zygmunt C., który uległ wypadkowi przy prowadzeniu pozarolniczej działalności gospodarczej (...) w okresie objętym ustawą, w chwili swojej śmierci w dniu 7 grudnia 2000 r. miał prawo do jednorazowego odszkodowania." Przede wszystkim, błędny dlatego, że art. 136 ustawy o FUS - w tej sprawie - nie ma zastosowania do wnioskodawców, a ponadto, że skoro Zygmunt C. zmarł przed wejściem w życie ustawy wypadkowej, to nie mógł on „nabyć prawa” w niej przewidzianego. Retroaktywność art. 47, na który powołał się Sąd w zaskarżonym wyroku, polega wyłącznie na tym, że przepisy ustawy stosuje się do „wniosków o jednorazowe odszkodowanie z tytułu wypadku (...), który nastąpił po dniu 31 grudnia 1998 r. a przed dniem wejścia w życie ustawy." Oznacza to, że przepis ten działa wstecz w tym znaczeniu, że hipotezą tej normy prawnej są objęte zdarzenia faktyczne, jakie nastąpiły we wskazanym przedziale czasowym, natomiast nie oznacza „retroaktywności powstania prawa”. Nie znajduje oparcia ani w doktrynie, ani w orzecznictwie pogląd, że zmiana stanu prawnego powoduje restytucję praw, które wygasły ze śmiercią osoby, która nabyłaby to prawo, gdyby żyła.

Drugi z podniesionych w kasacji zarzutów, zarzut naruszenia art. 47 ust. 1 ustawy wypadkowej, także jest usprawiedliwiony mimo wadliwego postawienia go „w związku z art. 6 ust. 1 pkt 4 i 5” tej ustawy. Sąd Najwyższy jako nietrafny ocenia też przedstawiony przez Sąd Okręgowy pogląd, że ponieważ przepis art. 47 ustawy wypadkowej „nie zawęża kręgu osób uprawnionych do występowania z wnioskiem o jednorazowe odszkodowanie”, to następcy prawni w zmienionym stanie prawnym mają własne prawo, na podstawie art. 136 ustawy o FUS, do wystąpienia po śmierci ubezpieczonego z ponownym wnioskiem o przyznanie świadczenia. Ustawodawca nie miał potrzeby wymieniania w art. 47 ustawy wypadkowej „kręgu osób uprawnionych do występowania z wnioskiem”. Skoro bowiem ustawa wypadkowa nie określa zasad wszczęcia postępowania o świadczenia w niej przewidziane, to na podstawie

jej art. 58 odpowiednie zastosowanie ma art. 116 ustawy o FUS, stanowiący, że postępowanie w sprawach o świadczenia wszczyna się na podstawie wniosku zainteresowanego „chyba, że ustawa stanowi inaczej”. Ponieważ, ustawa wypadkowa nie stanowi inaczej, zainteresowanym, uprawnionym do złożenia wniosku o jednorazowe odszkodowanie z tytułu uszczerbku na zdrowiu doznanego w wyniku wypadku przy pracy jest - stosownie do art. 11 ustawy wypadkowej - tylko ta osoba, która doznała tego uszczerbku. Członkom rodziny osoby, która uległa wypadkowi przy pracy przysługują natomiast inne świadczenia na warunkach określonych w tejże ustawie.

Należy też podkreślić, że w poprzednim stanie prawnym, obowiązującym do dnia 31 grudnia 2002 r., ustawodawca nie przewidział możliwości wypłaty jednorazowego odszkodowania za uszczerbek na zdrowiu, powstały na skutek wypadku przy prowadzeniu pozarolniczej działalności gospodarczej. Możliwość ta została wprowadzona w nowej ustawie wypadkowej, obowiązującej od dnia 1 stycznia 2003 r. Chcąc zapobiec sytuacji, w której osoby, które doznały uszczerbku przed dniem 1 stycznia 2003 r., byłyby w gorszej sytuacji (pozbawione prawa do odszkodowania), aniżeli osoby poszkodowane na skutek wypadku, powstałego po dniu 1 stycznia 2003 (uprawnione do odszkodowania), ustawodawca nie naruszając zakazu retroakcji prawa, wprowadził przepis przejściowy art. 47, zgodnie z którym osoby, które w ciągu 4 lat przed dniem wejścia w życie nowych przepisów uległy wypadkowi przy pozarolniczej działalności gospodarczej, mogły złożyć w terminie sześciomiesięcznym, począwszy od 1 stycznia 2003 r., wniosek o wypłatę odszkodowania z tego tytułu. Ponieważ wprowadzenie tego typu regulacji było wyjątkiem od generalnej zasady niedziałania prawa wstecz, stosowanie rozszerzającej wykładni przepisu art. 47 ustawy wypadkowej jest niedopuszczalne i jest oczywiste, że z wnioskiem, przewidzianym w tym przepisie mogła wystąpić tylko i wyłącznie osoba, która uległa wypadkowi, a nie członkowie jej rodziny. Członkowie rodziny mogliby wystąpić z takimi wnioskami jedynie wówczas, gdyby przewidywał taką ewentualność konkretny przepis ustawy wypadkowej.

Skoro zatem Zygmunt C. nie żył w okresie między 1 stycznia 2003 r., a 30 czerwca 2003 r., nie mógł wystąpić do organu rentowego z wnioskiem o ewentualne przyznanie mu prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku zaistniałego przy pracy pozarolniczej, a tym samym nie powstało jego prawo do świadczenia przewidzianego w powołanym powyżej przepisie przejściowym ustawy wypadkowej. W związku z powyższym, zgodzić się należy ze skarżącym, iż Sąd Okręgowy doko-

nał błędnej wykładni przepisu art. 47 ustawy wypadkowej, czym spowodował niewłaściwe jego zastosowanie w rozpoznawaniu przedmiotowej sprawy.

Chybiony natomiast jest zarzut naruszenia art. 6 ust. 1 pkt 4 i 5 ustawy wypadkowej. Przepis art. 6 określa jej zakres przedmiotowy wymieniając świadczenia przysługujące na jej podstawie, natomiast prawo podmiotowe do jednorazowego odszkodowania, które było przedmiotem sporu, a więc i zaskarżenia kasacyjnego, wynika dla ubezpieczonego z art. 11, a dla członków jego rodziny z art. 13 tej ustawy. Wadliwość tego zarzutu nie ma jednak istotnego znaczenia dla oceny zasadności kasacji nie tylko dlatego, że pozostałe jej zarzuty są usprawiedliwione lecz i dlatego, że zaskarżony wyrok oczywiście narusza prawo.

Mając powyższe na uwadze, wobec usprawiedliwienia przytoczonej podstawy kasacyjnej, na podstawie art. 393¹⁵ k.p.c. Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku.

=====